Λόγος περί «παγκοσμιοποίησης» και μαρξιστική Αριστερά

του Γιάννη Μηλιού

1. Ζητήματα ορισμού

Όσοι επιμένουν να χρησιμοποιούν τον όρο «παγκοσμιοποίηση» για να υπονοήσουν (ή να δηλώσουν ρητά) ότι *η δεκαετία του 1990* εγκαινίασε μια «νέα» ιστορική εποχή για τη διεθνή οικονομία, την οικονομική πολιτική, τα κοινωνικά και δημοκρατικά δικαιώματα, κ.ο.κ., θα πρέπει πλέον να διευκρινίζουν τι ακριβώς εννοούν. Διότι, από όσο μπορώ να αντιληφθώ, ο όρος «παγκοσμιοποίηση» καλύπτει σήμερα τρεις τουλάχιστον *διαφορετικές ερμηνείες* της πραγματικότητας:

- Σύμφωνα με τη *«δομική»* προσέγγιση, βρισκόμαστε προ του τέλους των εθνικών οικονομιών, καθώς οι οικονομικές δομές όλων των χωρών έχουν πλέον ενοποιηθεί σε ιστορικά πρωτόγνωρο βαθμό. Με άλλα λόγια, δημιουργήθηκε ήδη, κατ' ουσίαν, *μία* μόνον, *παγκόσμια*, *οικονομία*. Συνεπώς, η οικονομική πολιτική δεν αποτελεί πια επιλογή κάθε επιμέρους χώρας, αλλά προκύπτει *η* ενιαία πολιτική της παγκόσμιας οικονομίας. Σε μια δεξιά εκδοχή, θα πρόκειται πάντα για τη νεοφιλελεύθερη διαχείριση: εισοδηματική λιτότητα, νομισματική «σταθερότητα», «εκσυγχρονισμός» των εργασιακών σχέσεων, διανθισμένη με περισσότερη ή λιγότερη «ευαισθησία» για τα θύματα αυτής της πολιτικής.
- Σύμφωνα με τη *«θεσμική»* προσέγγιση, η φιλελευθεροποίηση των διεθνών συναλλαγών που προέκυψε από τη μια πλευρά, με τις διεθνείς συμφωνίες και τη δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), κι από την άλλη με τη διάλυση της ΚΟΜΕΚΟΝ, άνοιξε νέους ορίζοντες στις διεθνείς συναλλαγές, με την έννοια ότι προσφέρονται τώρα στους πολίτες και τις επιχειρήσεις κερδοφόρες *δυνατότητες και επιλογές* που στο παρελθόν απουσίαζαν.
- Σύμφωνα με την *«τεχνική»* προσέγγιση, ο όρος δηλώνει την περαιτέρω ανάπτυξη των διεθνών συναλλαγών: «παγκοσμιοποίηση» του εμπορίου, των κεφαλαιακών κινήσεων, κ.λπ.

Από τις τρεις αυτές προσεγγίσεις, μόνο η πρώτη, που ονομάσαμε «δομική», χαρακτηρίζεται από κάποιου είδους αναλυτικό-θεωρητικό περιεχόμενο. Αντίθετα, οι άλλες δύο, αν δεν διαπλέκονται με τη «δομική» προσέγγιση, περιγράφουν απλώς ό,τι ακριβέστερα ονομάζεται είτε *φιλελευθεροποίηση της διεθνούς οικονομίας* («θεσμική» προσέγγιση), είτε *διεθνοποίηση των συναλλαγών* («τεχνική» προσέγγιση).

Θεωρώ έτσι ότι μόνο η πρώτη προσέγγιση είναι άξια συζήτησης. Διότι η απλή μετονομασία σε «παγκοσμιοποίηση» των διαδικασιών φιλελευθεροποίησης και διεθνοποίησης των διεθνών συναλλαγών δεν επαρκεί για να στηρίξει την υπόθεση ότι διανύουμε μια «νέα» ιστορική εποχή.[1]

---

[1] Πολύ περισσότερο που ένας μεγάλος αριθμός μελετών έχει δείξει ότι τόσο σε θεσμικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο οικονομικών δεικτών (εξωτερικό εμπόριο και διεθνείς κινήσεις κεφαλαίου ως ποσοστά του ΑΕΠ των κυριότερων χωρών, κ.λπ.), η σημερινή εικόνα της διεθνούς οικονομίας ελάχιστα διαφέρει από την αντίστοιχη στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. (Βλ. χαρακτηριστικά, Paul Bairoch [πανεπιστήμιο Γενεύης]: «Μύθοι και πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης. Ένας αιώνας

Πόσο «νέα» είναι όμως η αντίληψη περί ενιαίας «παγκόσμιας οικονομίας», που έχει «απορροφήσει» τις εθνικές οικονομίες, τα κράτη και τις πολιτικές τους; Στην πραγματικότητα, η ιδέα αυτή γεννήθηκε μαζί με τον αιώνα μας, έχει περίπου την ίδια ηλικία με τον 20ο αιώνα. Και, πράγμα σημαντικότερο για τους Μαρξιστές και την Αριστερά, η ιδέα αυτή γεννήθηκε στο πλαίσιο των μαρξιστικών θεωριών και των αντίστοιχων πολιτικών ρευμάτων από τις αρχές ήδη του 20ού αιώνα, αποτελώντας μάλιστα τη θεωρητική σημαία κάποιων εκδοχών της θεωρίας του ιμπεριαλισμού.

2. Αμηχανία και αμνησία της Αριστεράς

Το ζήτημα που πραγματικά θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να απασχολήσει μια συζήτηση μαρξιστών για την «παγκοσμιοποίηση» είναι η ευκολία με την οποία η Αριστερά (ή τουλάχιστον οι κυρίαρχες μερίδες της) φαίνεται να αποδέχεται τη «δομική» εκδοχή της «παγκοσμιοποίησης», σύμφωνα με την οποία η οικονομικο-πολιτική «ενοποίηση» του πλανήτη αποτελεί έκβαση των μετά το 1989 εξελίξεων. Και αυτό διότι η αντίληψη πως η διεθνής οικονομία αποτελεί μια ενιαία κοινωνικο-οικονομική δομή, της οποίας απλά τμήματα αποτελούν οι εθνικές οικονομίες και τα κράτη, διατυπώθηκε με όρους μαρξιστικής ανάλυσης κατά την 1η δεκαετία του 20ου αιώνα, για να ερμηνεύσει τις αιτίες της αποικιοκρατικής πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων της εποχής.

Την αντίληψη αυτή για την «παγκοσμιοποίηση» της καπιταλιστικής οικονομίας διατύπωνε με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο το 1907 η Rosa Luxemburg: «Τίποτε δεν παίζει σήμερα πιο σπουδαίο ρόλο στην πολιτική και κοινωνική ζωή όσο η αντίφαση ανάμεσα στα οικονομικά φαινόμενα που ενώνουν κάθε μέρα και περισσότερο όλους τους λαούς σε μια μεγάλη ολότητα και στη δομή των κρατών, που προσπαθούν να χωρίσουν τεχνητά τους λαούς χαράσσοντας σύνορα με πασσάλους, βάζοντας τελωνειακά εμπόδια, δημιουργώντας το μιλιταρισμό» (*Τι είναι η εθνική οικονομία*, Αθήνα 1976, σσ. 65-66). Η ίδια συγγραφέας λίγα χρόνια αργότερα, το 1912, εξηγούσε ότι ο καπιταλισμός αποτελεί *μία μοναδική παγκόσμια εσωτερική αγορά*: «Εσωτερική αγορά από τη σκοπιά της καπιταλιστικής παραγωγής είναι η καπιταλιστική αγορά (...) Εξωτερική αγορά για το κεφάλαιο είναι το μη καπιταλιστικό κοινωνικό περιβάλλον (...) Απ' αυτή τη σκοπιά, της οικονομίας, η Γερμανία και η Αγγλία είναι η μια για την άλλη ως επί το πλείστον εσωτερική, καπιταλιστική αγορά (...), ενώ η ανταλλαγή ανάμεσα στη γερμανική βιομηχανία και στους γερμανούς αγρότες (...) συνιστά για το

εξωτερικού εμπορίου και ξένων επενδύσεων», *Θέσεις*, τ. 67, Απρίλιος-Ιούνιος 1999, σσ. 11-36. Σε ανάλογα συμπεράσματα έχουν φθάσει και πολλοί νεοκλασικοί ή κεϋνσιανοί μελετητές της παγκόσμιας οικονομίας, όπως ο διάσημος πλέον Paul Krugman, ή ο Michele Fatianni του Indiana University School of Business, ο οποίος όρισε την «παγκοσμιοποίηση» ως την επιστροφή «εκεί όπου η παγκόσμια οικονομία σταμάτησε στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος γέννησε την εποχή του προστατευτισμού». Παρατίθεται στο Brauchli, W., «Modern Global Commerce is Rooted Deep in the Past», *Wall Street Journal Interactive Edition*, Special Report, 26 Σεπτεμβρίου 1996). Από τους μαρξιστές, ο David Harvey ανήκει σε εκείνους που γρήγορα διαπίστωσαν ότι η «τεχνική» προσέγγιση δεν μπορεί να θεμελιώσει την υπόθεση περί «νέας» εποχής της διεθνούς οικονομίας ή του καπιταλισμού: «Στις στιγμές που έχω κυνική διάθεση, πιάνω τον εαυτό μου να σκέφτεται ότι ήταν ο οικονομικός τύπος που μας έπεισε όλους (εμού συμπεριλαμβανομένου) να πιστέψουμε στην παγκοσμιοποίηση σαν να επρόκειτο για κάτι νέο, ενώ δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα διαφημιστικό τέχνασμα για να προωθηθεί με τον καλύτερο τρόπο η απαραίτητη προσαρμογή στο διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα» (D. Harvey, «Globalization in Question», Congres Marx International, Paris, 27-30/9/95, draft paper, σ. 9).

γερμανικό κεφάλαιο εξωτερικές σχέσεις αγοράς» (*Die Akkumulation des Kapitals*, Φραγκφούρτη 1970, σ. 288).

Παρόμοιες αντιλήψεις διατύπωναν οι περισσότεροι μαρξιστές συγγραφείς της περιόδου, όπως π.χ. ο Ν. Μπουχάριν, που το 1915 υποστήριζε ότι οι διαφορετικές εθνικές οικονομίες (που πολώνονται σε αναπτυγμένες-βιομηχανικές απ' τη μία και υπανάπτυκτες-αγροτικές από την άλλη) αποτελούν υποσύνολα της παγκόσμιας οικονομίας και σχηματίζουν ένα *παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας* και μια «διαδικασία οργάνωσης (που) τείνει να υπερβεί τα εθνικά σύνορα». Έτσι, η ανάπτυξη του καπιταλισμού θεωρείτο ότι προκαλεί «μια αύξουσα αναντιστοιχία» ανάμεσα στα κράτη και «στη βάση της οικονομικής κοινωνικής δομής, η οποία έχει γίνει παγκόσμια» (Bukharin, *Imperialism and World Economy,* Λονδίνο 1987, σσ. 73-74). Κυρίαρχη όψη της αντίφασης θεωρείτο η παγκόσμια οικονομία και ο διεθνής καταμερισμός εργασίας: «Όπως κάθε μεμονωμένη επιχείρηση αποτελεί μέρος της εθνικής οικονομίας, έτσι και καθεμιά απ' αυτές τις εθνικές οικονομίες εμπεριέχεται στο σύστημα της παγκόσμιας οικονομίας» (όπ. π. σ. 27). «Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας είναι από οικονομική άποψη ένα πρωτεύον στοιχείο, το οποίο δεν μπορεί να καταστραφεί ούτε με τον Παγκόσμιο Πόλεμο» (όπ. π., σ. 148).

Οι αντιλήψεις αυτές ότι η παγκόσμια οικονομία δεν προκύπτει από τη διαπλοκή των επιμέρους εθνικών οικονομιών, αλλά αποτελεί μια απολύτως ενοποιημένη παγκόσμια δομή με τους δικούς της νόμους κίνησης, οι οποίοι καθορίζουν και την εξέλιξη των εθνικών οικονομιών, συνέχισαν να αναπαράγονται και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μάλιστα, με βάση τη θεώρηση αυτή για την ενιαία παγκόσμια οικονομία διαμορφώθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο ένα ιδιαίτερα δημοφιλές (μέχρι και σήμερα) ιδεολογικό και ακαδημαϊκό ρεύμα, αυτό των *θεωριών μητρόπολης-περιφέρειας*. Το θεωρητικό αυτό ρεύμα, έχει επηρεάσει πολλές ακόμα σχολές οικονομικής ανάλυσης (σχολή της «ρύθμισης», θεωρία του «νέου διεθνούς καταμερισμού εργασίας» κλπ.). Ένας από τους διασημότερους εκπροσώπους του, ο Σαμίρ Αμίν, διατυπώνει ως εξής την αντίληψη για τον παγκόσμιο χαρακτήρα της οικονομίας: «Δεν πρέπει να μιλάμε με όρους εθνών, σαν αυτά ν' αποτελούσαν αυτόνομα συστήματα, αλλά με όρους ενός παγκόσμιου συστήματος» (*Η άνιση ανάπτυξη*, Αθήνα, 1976, σ. 357).

Αλλά και ο αλήστου μνήμης σοβιετικός μαρξισμός δεν έπαυε ποτέ να τονίζει πως ο καπιταλισμός είναι ένα παγκόσμιο σύστημα, για να «θεμελιώσει» την πολιτική στρατηγική της ηγεμονίας του «σοσιαλιστικού στρατοπέδου» στα εργατικά κινήματα των καπιταλιστικών χωρών. Ισχυριζόταν δηλαδή ο σταλινικός μαρξισμός ότι η «γενική κρίση» του καπιταλισμού είχε ως πηγή της το «ότι ο καπιταλισμός δεν αποτελεί πλέον ένα ενιαίο σύστημα της παγκόσμιας οικονομίας, που περικλείει τα πάντα, ότι δίπλα στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα υπάρχει το σοσιαλιστικό σύστημα, το οποίο αναπτύσσεται, ανδρώνεται, αντιπαρατίθεται στο καπιταλιστικό σύστημα, και το οποίο απλώς μέσα από το γεγονός της ύπαρξής του εκφράζει το σάπισμα του καπιταλισμού και κλονίζει τα θεμέλιά του» (Στάλιν, Πολιτική Εισήγηση της Κ.Ε. στο 16° Συνέδριο του ΚΚΣΕ

Η περί «παγκοσμιοποίησης» συζήτηση της δεκαετίας του 1990 δεν προσθέτει, λοιπόν, τίποτε καινούργιο, από θεωρητική άποψη, σε όσα μέχρι τότε υποστηρίζονταν από τις προσεγγίσεις που προαναφέραμε. Γιατί λοιπόν τόσες εκδοχές της Αριστεράς, και κατ' εξοχήν εκείνες που προέρχονται από ρεύματα που είχαν στρατευθεί στην ιδέα της παγκοσμιότητας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, μοιάζουν να πάσχουν από αμνησία, καθώς αποδέχονται τη δημοσιογραφική ρητορεία ότι μόλις πρόσφατα, στη δεκαετία του '90, ο καπιταλισμός «παγκοσμιοποιήθηκε»;

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, θα πρέπει πρώτα να συνοψίσουμε τις θέσεις μας για το παλιό πρόβλημα, αυτό που έθεσαν οι μαρξιστικές θεωρίες του ιμπεριαλισμού ήδη από τη δεκαετία του 1910, ή οι θεωρίες μητρόπολης-περιφέρειας από τη δεκαετία του 1970: Τι καθορίζει την εξέλιξη των εθνικών οικονομιών και των εθνικών κοινωνικών σχηματισμών, η ταξική πάλη στο εσωτερικό τους, ή η δυναμική του παγκόσμιου συστήματος (σαν αποτέλεσμα, έστω, της «παγκόσμιας ταξικής πάλης»); *Η πρώτη εκδοχή θεωρεί τη διεθνή οικονομία ως το αποτέλεσμα της διαπλοκής των εθνικών οικονομιών. Η δεύτερη εκδοχή την θεωρεί ως μια ενιαία δομή, από την οποία προκύπτει η εξέλιξη της οικονομίας κάθε χώρας.*

3. Διεθνής οικονομικός ανταγωνισμός, φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου, και (εθνικές) «συνοριακές γραμμές» στη διεθνή αγορά

Αντίθετα με ό,τι συχνά υποστηρίζεται, η παγκόσμια οικονομία δεν είναι ενιαία, κατά το πρότυπο μιας εθνικής οικονομίας (ενιαίο νομικό, θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας, ενιαίο νόμισμα), αλλά χαρακτηρίζεται ακριβώς από τις «συνοριακές» γραμμές μεταξύ των επιμέρους εθνικών οικονομιών που εντάσσονται σ' αυτήν. Οι οικονομικές «συνοριακές» αυτές γραμμές μπορούν να αφορούν από μέτρα αυστηρού προστατευτισμού και «απομόνωσης» της εθνικής οικονομίας από τη διεθνή (υψηλοί δασμοί και ποσοστώσεις, ακόμα και απαγόρευση εισαγωγών), μέχρι έμμεσες και συγκαλυμμένες μορφές προστασίας της εγχώριας αγοράς και επιδότησης των εξαγωγών, όπως π.χ. τεχνικές προδιαγραφές ποιότητας ή ρυθμίσεις περιβαλλοντολογικού περιεχομένου, που όμως αποκλείουν τα προϊόντα κάποιων χωρών από τις αγορές των (κατά κανόνα αναπτυγμένων) χωρών με τις αυστηρές προδιαγραφές και ρυθμίσεις. Στο ίδιο επίπεδο τοποθετείται και η βιομηχανική πολιτική (ή η τιμολογιακή πολιτική και η πολιτική προμηθειών του Δημοσίου τομέα) που ασκούν ορισμένες χώρες (με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την Ιαπωνία), η οποία λειτουργεί ως μια συγκαλυμμένη μορφή προστατευτισμού της εγχώριας αγοράς από το εξωτερικό με ταυτόχρονη επιδότηση των εξαγωγών.

Βεβαίως, είναι προφανές αλλά και γνωστό από την ιστορία της διεθνούς οικονομίας ότι μια δέσμη μέτρων οικονομικού προστατευτισμού μιας χώρας προκαλεί αντίστοιχου περιεχομένου «αντίμετρα» από τους εμπορικούς της εταίρους. Το γεγονός αυτό κάνει κατανοητή την τάση φιλελευθεροποίησης του εμπορίου μεταξύ χωρών με αμελητέες ή έστω μικρές διαφορές στο επίπεδο οικονομικής τους ανάπτυξης. Πώς εξηγείται όμως η τάση *γενικής* φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου, που είχε σαν αποτέλεσμα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο την προσχώρηση όλο και περισσότερων χωρών στις συμφωνίες της GATT αρχικά και σήμερα στον ΠΟΕ (που αριθμεί πλέον 135 χώρες-μέλη); Και, μήπως η τάση αυτή εξαλείφει τις οικονομικές «συνοριακές» γραμμές μεταξύ των εθνικών οικονομιών; Η απάντηση μπορεί να δοθεί από κοινού και στα δύο ερωτήματα.

Ακόμα κι αν παραβλέψουμε τις κρατικές πολιτικές και τα μέτρα άμεσου ή έμμεσου προστατευτισμού, οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στις διαφορετικές εθνικές οικονομίες προκύπτουν από την ύπαρξη των διαφορετικών εθνικών νομισμάτων, από την ανυπαρξία, δηλαδή, ενός ενιαίου παγκόσμιου νομίσματος. Έτσι, ενώ σε εθνικό επίπεδο οι τιμές των εμπορευμάτων εκφράζονται «αυτομάτως» σε μονάδες του εθνικού νομίσματος, στο διεθνές επίπεδο λαμβάνει χώρα ο μετασχηματισμός του εθνικού «χρηματικού τους ονόματος» σε διεθνές νόμισμα, διαμεσολαβεί δηλαδή η σχέση ανταλλαγής ανάμεσα στις νομισματικές μονάδες των διαφορετικών χωρών.

Οι χώρες με τη διεθνώς ψηλότερη παραγωγικότητα της εργασίας είναι αρχικά σε θέση να διαθέτουν στην παγκόσμια αγορά τα εμπορεύματα που παράγουν σε τιμές χαμηλότερες από αυτές των λιγότερο «παραγωγικών» ανταγωνιστών τους, ώστε, όχι μόνο να αποκομίζουν πρόσθετα κέρδη, αλλά και να διευρύνουν συνεχώς το μερίδιό τους στην αγορά. Το αποτέλεσμα για τις περισσότερο «παραγωγικές» χώρες είναι η δημιουργία διευρυνόμενων εμπορικών πλεονασμάτων, ενώ παράλληλη είναι και η συνεχής αύξηση των εμπορικών ελλειμμάτων στις χώρες με διεθνώς χαμηλότερη παραγωγικότητα. Τα εμπορικά αυτά ισοζύγια --ελλείμματα ή αντίστοιχα πλεονάσματα-- είναι όμως ο πλέον αποφασιστικός παράγοντας που καθορίζει τη μακροπρόθεσμη κίνηση της διεθνούς συναλλαγματικής ισοτιμίας ενός εθνικού νομίσματος. Μια συνεχής επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου δεν μπορεί παρά μόνο μεσοπρόθεσμα να αντισταθμίζεται από μια αντίστοιχη βελτίωση του ισοζυγίου κεφαλαίων. Υπό την πίεση έτσι των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου υποχρεώνεται η χώρα με τη σχετικά χαμηλότερη παραγωγικότητα να υποτιμήσει το εθνικό της νόμισμα, ενώ αντίστοιχα τα πλεονάσματα του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας με την ψηλότερη παραγωγικότητα της εργασίας θέτουν σε κίνηση μια διαδικασία ανατίμησης του δικού της εθνικού νομίσματος.

Με την υπόθεση ότι όλοι οι άλλοι παράγοντες παραμένουν αμετάβλητοι, οι νομισματικοί μηχανισμοί που μόλις περιγράψαμε τροποποιούν τον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφορετικών εθνικών οικονομιών, σε σύγκριση πάντα με τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων στο πλαίσιο της εθνικής οικονομίας: εδώ, στην παγκόσμια αγορά, η αναπροσαρμογή της ισοτιμίας του εθνικού νομίσματος λειτουργεί προστατευτικά για τα λιγότερο αναπτυγμένα (εθνικά) κεφάλαια. Οι διεθνείς διαφορές στην παραγωγικότητα μπορούν έτσι να αναπαράγονται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, ενώ τα πρόσθετα κέρδη, που αποκομίζουν τα περισσότερο αναπτυγμένα εθνικά κεφάλαια εξανεμίζονται.

Μέσα από την υποτίμηση του νομίσματος της λιγότερο αναπτυγμένης χώρας μετασχηματίζονται οι «ψηλές» εθνικές τιμές των προϊόντων της σε μέσες (ή και χαμηλές) διεθνείς τιμές αγοράς. Αντίστοιχα, οι «χαμηλές» εθνικές τιμές των προϊόντων της περισσότερο αναπτυγμένης χώρας (της χώρας με τη σχετικά ψηλότερη παραγωγικότητα) μετατρέπονται και πάλι, μέσα από την ανατίμηση του εθνικού νομίσματος, σε μέσες διεθνείς τιμές. Η διακύμανση των ισοτιμιών λειτουργεί δηλαδή προστατευτικά για τις λιγότερο αναπτυγμένες εθνικές οικονομίες. Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες ισορροπούν στα επίπεδα εκείνα που εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα όλων των χωρών που συμμετέχουν στο διεθνή ανταγωνισμό. Παρότι αυτό δεν αφορά το σύνολο των χωρών του πλανήτη (διότι οι μηχανισμοί αυτοί δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν την όποια ανταγωνιστικότητα σε χώρες πολύ χαμηλής ανάπτυξης), εντούτοις πρόκειται για μια παγκόσμια οικονομία στο εσωτερικό της οποίας αναπαράγονται πολύ σημαντικότερες διαφορές ανάπτυξης και παραγωγικότητας από ό,τι στο εσωτερικό μιας εθνικής οικονομίας.

Οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες συμμετέχουν, δηλαδή, στο διεθνές εμπόριο χωρίς η θέση τους στην παγκόσμια αγορά να απειλείται από τις περισσότερο αναπτυγμένες χώρες, στον ίδιο βαθμό που απειλείται η θέση μιας λιγότερο «παραγωγικής» επιχείρησης στο εσωτερικό ενός βιομηχανικού κλάδου μιας εθνικής οικονομίας. Για να αναφέρουμε ένα παράδειγμα από την κατηγορία των αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών, που συγκεντρώνουν περισσότερο από τα δύο τρίτα του παγκόσμιου εμπορίου, έχει υπολογισθεί ότι στη δεκαετία του 1950 η παραγωγικότητα στις ΗΠΑ ήταν 3-10 φορές μεγαλύτερη από ό,τι στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης ή στην Ιαπωνία. Παρά όμως αυτή την υπεροχή τους και παρά τη

φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με βάση τις συμφωνίες της GATT, οι ΗΠΑ όχι μόνο δεν εκτόπισαν τους ανταγωνιστές τους από την παγκόσμια αγορά, αλλά είδαν τα μερίδια των εισαγωγών στην εσωτερική τους αγορά να διευρύνονται συνεχώς. Η διαδικασία αυτή επιταχύνθηκε, φυσικά, καθώς οι διεθνείς οικονομικοί ανταγωνιστές των ΗΠΑ (και κυρίως η Ιαπωνία και η Δυτ. Γερμανία κ.λπ) κατάφερναν να καλύψουν σταδιακά το αναπτυξιακό χάσμα που τους χώριζε από τις ΗΠΑ.

Η τροποποίηση αυτή των όρων του οικονομικού ανταγωνισμού στη διεθνή αγορά εξηγεί γιατί όλο και περισσότερες χώρες αποδέχονται το πλαίσιο της σταδιακής μείωσης των μέτρων προστατευτισμού που διαμορφώθηκε μεταπολεμικά μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών, και σπεύδουν να ενταχθούν σε συμφωνίες και Οργανισμούς όπως ο ΠΟΕ. Όμως ο (διεθνής οικονομικός) ανταγωνισμός είναι πάντα ανταγωνισμός, και οι διεθνείς Οργανισμοί είναι λιγότερο «ναοί συνεργασίας» και περισσότερο «αποκρυσταλλώσεις» συσχετισμών δύναμης. Ταυτόχρονα, η διαπλοκή πολιτικής και οικονομίας είναι στο διεθνές επίπεδο ακόμα πιο έντονη από ό,τι στο εθνικό.

4. Ο ΠΟΕ και η ασταθής ηγεμονία των ΗΠΑ

Η εικόνα της διεθνούς οικονομίας δεν αντιστοιχεί επομένως σε μια ενοποιημένη δομή κατά το πρότυπο μιας ενιαίας εθνικής οικονομίας, δεν αποτελεί αποκρυστάλλωση ενός παγκόσμιου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αντιστοιχεί σε αυτό που ο Λένιν περιέγραψε ως «ιμπεριαλιστική αλυσίδα»: Μια αλυσίδα άνισα αναπτυγμένων και άνισα αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών με ανισοβαρείς σχέσεις μεταξύ τους. Σχέσεις όχι απλώς οικονομικές, αλλά ταυτόχρονα πολιτικές και ιδεολογικές, σχέσεις μεταξύ *κρατών* διαφορετικής ισχύος· με ηγεμονικό ρόλο των καπιταλιστικά αναπτυγμένων κρατών, σε σχηματισμούς ή πόλους (ιμπεριαλιστικών) συμμαχιών και (ενδοϊμπεριαλιστικών) αντιθέσεων. Έτσι, αυτό που μετράει δεν είναι απλώς η «οικονομική ανάπτυξη» αλλά η συνολική (οικονομική, πολιτική, στρατιωτική) δύναμη κάθε κράτους-κρίκου της αλυσίδας.

Η μετεξέλιξη των συμφωνιών GATT σε Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου αποτυπώνει καθαρά αυτή την εικόνα του σύγχρονου ιμπεριαλισμού.

Η μετάβαση από την GATT στον ΠΟΕ σημαδεύτηκε έτσι από μια σειρά ρυθμίσεις, που αποτυπώνουν από τη μια την αυξημένη διεθνή οικονομική ισχύ των αναπτυγμένων δυτικών χωρών, μετά την κατάρρευση του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», και από την άλλη τον ιθύνοντα ρόλο των ΗΠΑ στο διεθνοπολιτικό στερέωμα:

α) *Φιλελευθεροποίηση του «εμπορίου υπηρεσιών»* μέσω των GATS (Γενικών Συμφωνιών για το Εμπόριο και τις Υπηρεσίες), οι οποίες καλύπτουν το ένα πέμπτο του συνολικού παγκόσμιου εμπορίου (1 τρις δολάρια). Με τη ρύθμιση αυτή οι χρηματιστικές υπηρεσίες αντιμετωπίζονται ως «εμπόρευμα», με συνέπεια τη νομική υποχρέωση ανοχής της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων. Με τον τρόπο αυτό, η ρύθμιση των ανταλλαγών επεκτάθηκε για πρώτη φορά και στο καθεστώς της εσωτερικής αγοράς των κρατών-μελών.

β) Προστασία των *Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας (ΔΠΙ)*. Τα ΔΠΙ εξασφαλίζουν στο μεγαλύτερο βαθμό τα συμφέροντα των (αμερικανικών κυρίως) εταιριών λογισμικού και «ψυχαγωγίας».

γ) Εξαίρεση των εμπορικών *«Ζωνών Ελεύθερων Συναλλαγών»* των ανεπτυγμένων ιμπεριαλιστικών χωρών (ΕΕ, NAFTA, APEC [οικονομική συνεργασία Ασίας-Ειρηνικού]), από μέτρα που επιβάλλονται στα λοιπά μέλη του ΠΟΕ.

δ) Ανάληψη αυξημένων αρμοδιοτήτων από τον Οργανισμό για τον *έλεγχο και επιβολή κυρώσεων* στη χώρες-μέλη που παραβιάζουν τις διατάξεις του ΠΟΕ. Οι συμφωνίες του ΠΟΕ θα ενσωματώνονται στο εθνικό δίκαιο των κρατών, ενώ σε περιπτώσεις παραβίασης κανονισμών προβλέπονται συντονισμένες εμπορικές κυρώσεις από όλα τα μέλη του ΠΟΕ.

Στα μέτρα αυτά, πολλοί αναλυτές διείδαν μια προσπάθεια των αναπτυγμένων δυτικών χωρών (ΗΠΑ, ΕΕ, Ιαπωνία) να διατηρήσουν και να διευρύνουν το χάσμα με τις αναπτυσσόμενες χώρες, και να αποτρέψουν κάθε δυνατότητα να διαμορφωθεί ένα μέτωπο κοινών πολιτικών στόχων των τελευταίων, κατ' αναλογία του «Κινήματος των Αδεσμεύτων», που στο παρελθόν εξέφραζε (και) τις οικονομικές επιδιώξεις των αναπτυσσόμενων χωρών.

Η άποψη αυτή είναι ορθή, αλλά περιορίζεται στη δευτερεύουσα όψη των πραγμάτων. Διότι δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο μερίδιο του συνολικού όγκου του παγκόσμιου εμπορίου διεξάγεται μεταξύ των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Επιπλέον, οι βιομηχανικές χώρες (ΟΟΣΑ) συγκεντρώνουν σήμερα περισσότερο από το 95% των εκροών άμεσων επενδύσεων και περίπου 80% των εισροών άμεσων επενδύσεων. Οι αθροιστικές *εκροές* άμεσων επενδύσεων από τις χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ αυξήθηκαν από 70,6 τρις $ ΗΠΑ τη δεκαετία 1961-70 (μερίδια: ΗΠΑ 66,3%, Ιαπωνία 2%) σε 302,3 τρις $ ΗΠΑ τη δεκαετία 1971-80 (μερίδια: ΗΠΑ 44,4%, Ιαπωνία 6%) και σε 1003,1 τρις $ ΗΠΑ τη δεκαετία 1981-90 (μερίδια: ΗΠΑ 17,3%, Ιαπωνία 18,5%). Οι αθροιστικές *εισροές* άμεσων επενδύσεων στις χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ αυξήθηκαν από 42,1 τρις $ ΗΠΑ τη δεκαετία 1961-70 (μερίδια: ΗΠΑ 14,9%, Γερμανία 15,0%, ΗΒ 10,2%) σε 188,2 τρις $ ΗΠΑ τη δεκαετία 1971-80 (μερίδια: ΗΠΑ 30,4%, Γερμανία 7,4%, ΗΒ 21,6%) και σε 792,6 τρις $ ΗΠΑ τη δεκαετία 1981-90 (μερίδια: ΗΠΑ 46,2%, Γερμανία 2,2%, ΗΒ 16,5%).

Βλέπουμε ότι κατά τη δεκαετία του 1980 άλλαξε θεαματικά η εικόνα των ροών άμεσων επενδύσεων, καθώς οι ΗΠΑ μετατράπηκαν από τη μεγαλύτερη κεφαλαιοεξαγωγική στη μεγαλύτερη κεφαλαιοεισαγωγική χώρα του κόσμου. Εντούτοις, εξακολούθησε να μειώνεται το ποσοστό των συνολικών άμεσων επενδύσεων που έχουν ως προορισμό τις εκτός ΟΟΣΑ χώρες και πιο συγκεκριμένα τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Έτσι, το μερίδιο των χωρών του ΟΟΣΑ στις συνολικές εισροές άμεσων επενδύσεων αυξανόταν συνεχώς, από 59,6% τη δεκαετία 1961/70 σε 62,3% τη δεκαετία 1971/80 και σε 79% τη δεκαετία 1981/90. Επί πλέον, μόνο 18 (ως επί το πλείστον Νέες Βιομηχανικές Χώρες) από το σύνολο των 150 και πλέον χωρών εκτός ΟΟΣΑ συγκέντρωσαν κατά τη δεκαετία 1981/90 περισσότερο από 85% των άμεσων επενδύσεων που κατευθύνθηκαν στις εκτός ΟΟΣΑ περιοχές του πλανήτη.

Η συνεχής μείωση του μεριδίου των αναπτυσσόμενων χωρών στις παγκόσμιες εισροές άμεσων επενδύσεων δε διαψεύδει μόνο τη θέση περί «ενιαιοποίησης» της παγκόσμιας οικονομίας (δηλαδή περί «παγκοσμιοποίησης» των οικονομικών σχέσεων), αλλά και τη θέση που υποστηρίζουν οι θεωρίες μητρόπολης- περιφέρειας, ότι η ανάπτυξη των βιομηχανικών καπιταλιστικών χωρών έχει ως «πηγή» της τις χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Η θέση που κατέχει κάθε χώρα στη διεθνή οικονομία εξαρτάται πρώτα απ' όλα από το χαρακτήρα των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που κυριαρχούν στο εσωτερικό της (ας σκεφτούμε π.χ. τις χώρες της μαύρης Αφρικής), από το βαθμό

οικονομικής ανάπτυξής της. Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου δεν εκτοπίζει τα εθνικά κράτη. Το κράτος, αντίθετα, συμβάλλει αποφασιστικά στο να δημιουργηθούν οι γενικοί υλικοί όροι για την οικονομική ανάπτυξη. Οι υλικοί αυτοί όροι διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

Θα αντιληφθούμε έτσι ότι οι αντιθέσεις που αναφύονται από τον ανταγωνισμό και σχετικά με τη ρύθμιση των εμπορικών σχέσεων μεταξύ των αναπτυγμένων οικονομικών κέντρων (για παράδειγμα η διαμάχη ΗΠΑ - ΕΕ για τα αγροτικά και κτηνοτροφικά προϊόντα) δεν είναι μικρότερης σημασίας και έντασης από εκείνες μεταξύ αναπτυγμένου - αναπτυσσόμενου κόσμου. Τελικά, ένας διεθνής Οργανισμός όπως ο ΠΟΕ δεν μπορεί να μείνει ανεπηρέαστος από τις αντιθέσεις που καλείται να διαχειριστεί, ούτε να αναστείλει τη μεταβολή των συσχετισμών δύναμης που συντελούνται στην παγκόσμια οικονομία. Γίνεται έτσι και ο ίδιος ο ΠΟΕ φορέας της κύριας αντίφασης που χαρακτηρίζει το «παγκόσμιο σύστημα»: Η *οικονομική* ισχύς του αδιαμφισβήτητου *πολιτικού* ηγεμόνα (των ΗΠΑ) αμφισβητείται όλο και περισσότερο από τους ανταγωνιστές του (ΕΕ, Ιαπωνία).

5. «Το βασικό ζήτημα κάθε επανάστασης είναι το ζήτημα της κρατικής εξουσίας» (Λένιν, 29-4-17)

Πίσω από τις μαρξιστικές θεωρίες για τον παγκόσμιο καπιταλισμό, από την εποχή της Λούξεμπουργκ και του Μπουχάριν μέχρι σήμερα κρύβεται ο «οικονομισμός», δηλαδή η ειδική μορφή που προσλαμβάνει η αστική ιδεολογία όταν κυριαρχεί πάνω στο μαρξισμό. Ο «οικονομισμός» μετατρέπει το μαρξισμό σε ένα εξελικτικιστικό δόγμα, καθώς συσκοτίζει το ρόλο της πάλης των τάξεων ως κινητήριας δύναμης της ιστορικής εξέλιξης, και τον υποκαθιστά από την «οικονομία»: Την «ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», τους νόμους της «παγκόσμιας οικονομίας» κ.ο.κ. Στο πλαίσιο αυτό, ο «οικονομισμός» αποσιωπά και συσκοτίζει κυρίως το ρόλο του καπιταλιστικού κράτους και της αστικής πολιτικής εξουσίας, ως της *συγκεφαλαίωσης της συνολικής ταξικής εξουσίας του κεφαλαίου*, καθώς θέλει να αντιλαμβάνεται τον καπιταλισμό ως «οικονομία» και τις σχέσεις καπιταλιστικής κυριαρχίας ως μονοδιάστατα οικονομικές και μάλιστα αναγόμενες στον «παγκόσμιο καπιταλισμό».

Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου δε σημαίνει ότι παύουν τα εθνικά κράτη να αποτελούν την κατεξοχήν βαθμίδα όπου συγκεφαλαιώνεται η ταξική εξουσία, ούτε ότι η πάλη των τάξεων παύει να διεξάγεται πρώτα απ' όλα στα πλαίσια του κάθε εθνικού κοινωνικού σχηματισμού. Η ιμπεριαλιστική διεθνοποίηση του κεφαλαίου σημαίνει ότι δημιουργείται μια συγκεκριμένη διαπλοκή ανάμεσα στους ξεχωριστούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Διαμορφώνεται δηλαδή η παγκόσμια ιμπεριαλιστική αλυσίδα, που οι κρίκοι της είναι ριζικά ετεροβαρείς, άνισα αναπτυγμένοι και αναπτύσσονται με άνισους ρυθμούς. Οικονομικές ολοκληρώσεις καπιταλιστικά αναπτυγμένων χωρών, με χαρακτηριστικότερο ιστορικό παράδειγμα την Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορούν να γίνουν κατανοητές στη βάση αυτής της προσέγγισης, ως στρατηγικές συμμαχίες εθνικών κοινωνικών κεφαλαίων, στο πλαίσιο του παγκόσμιου ενδοϊμπεριαλιστικού ανταγωνισμού.

Ο «οικονομισμός», παρουσιάζοντας τον καπιταλισμό ως «παγκόσμια οικονομία», αποσιωπά κυρίως την πολιτική ταξική πάλη και την πολιτική καπιταλιστική εξουσία, και συνεπώς «ξεχνά» τη λενινιστική θεωρία της σοσιαλιστικής επανάστασης, δηλαδή «το ζήτημα της κρατικής εξουσίας» και το γεγονός ότι «μέσα στη χώρα είναι ο εχθρός». Έτσι, η κριτική του Λένιν προς τους «οικονομιστές» της εποχής του εξακολουθεί να διατηρεί αναλλοίωτη την επικαιρότητά της: «Δε θέλουν να

σκεφτούν ούτε για τα σύνορα του κράτους ούτε ακόμα και γενικά για το κράτος. Πρόκειται για ένα είδος ιμπεριαλιστικού οικονομισμού, όμοιου με τον παλιό οικονομισμό της περιόδου 1894-1902 (...). Αντί να μιλάνε για το κράτος (...) διαλέγουν επίτηδες μια έκφραση αόριστη, από την άποψη ότι σβήνονται όλα τα κρατικά προβλήματα (...). Ως τα σήμερα η αλήθεια αυτή ήταν αναμφισβήτητη για τους σοσιαλιστές. Και η αλήθεια αυτή περιέχει την αναγνώριση του κράτους ως τη μετεξέλιξη του νικηφόρου σοσιαλισμού στον πλέριο κομουνισμό» (Ιούλιος 1916, Λ. Α., 1953, τόμ. 22, σσ. 330-331).

Καθώς ο «οικονομισμός» παρασιωπά τη στρατηγική της σοσιαλιστικής επανάστασης (ως ζήτημα ακριβώς ανατροπής του καπιταλιστικού κράτους), έχει την τάση να μετασχηματίζεται σε ρεφορμισμό: Αναζητεί «εναλλακτικές» οικονομικές πολιτικές διαχείρισης της (διεθνούς) οικονομίας, και μέτρα «δημοκρατικής διεξόδου» για τον «θεσμικό εκδημοκρατισμό».

Παραπέρα, όμως, μετασχηματίζεται και σε εθνικισμό: Αφού ο καπιταλισμός είναι παγκόσμιος (και εκπροσωπείται από τις ΗΠΑ, το «διευθυντήριο των Βρυξελλών», τον ΠΟΕ, το ΔΝΤ κ.λπ.) κάθε πολιτική που διασφαλίζει τα ιδιαίτερα συμφέροντα της «εθνικής οικονομίας», (δηλαδή του εγχώριου κεφαλαίου και των σχέσεων εκμετάλλευσης πάνω στις οποίες αυτό υφίσταται και αναπτύσσεται) θεωρείται αυτόχρημα «προοδευτική» πολιτική. Ομοίως, κάθε διεθνοπολιτική διεκδίκηση του εθνικού καπιταλιστικού κράτους στο πλαίσιο της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας είναι αυτόχρημα «εθνικό θέμα» και «εθνικό δίκαιο». Απέναντι στο «διεθνισμό» του κεφαλαίου, σημαντικές μερίδες της επίσημης ελληνικής Αριστεράς αντιπαραθέτουν σήμερα στις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις τις πιο αποκρουστικές εκδοχές της αντιδραστικής εθνικιστικής ιδεολογίας, συμπλέοντας έτσι με ρεύματα της άκρας Δεξιάς.

Σ' αυτό το πλαίσιο πολιτικού και ιδεολογικού εκφυλισμού των πλειοψηφικών τάσεων της επίσημης Αριστεράς, δεν είναι περίεργο που «ξεχνιούνται» οι ιστορικές, αλλά και οι περισσότερο πρόσφατες μαρξιστικές αναλύσεις για τον παγκόσμιο καπιταλισμό. Διότι οι θεωρίες εκείνες, όσο κι αν διαφωνεί κανείς μαζί τους θεωρητικά, συνήγαγαν πάντοτε μια στρατηγική κοινωνικού μετασχηματισμού. Ήταν επομένως υπερβολικά «ριζοσπαστικές» για μια Αριστερά που είτε εξαντλείται σε «εναλλακτικά σενάρια» διαχείρισης της καπιταλιστικής οικονομίας, είτε/και υπερασπίζεται την «εθνική οικονομία» και τα «συμφέροντα της χώρας» απέναντι στον «παγκόσμιο καπιταλισμό», την «παγκοσμιοποίηση», τα «διευθυντήρια» κ.ο.κ.

Απέναντι στον οικονομισμό, το ρεφορμισμό και τον εθνικισμό, η επαναστατική Αριστερά πρέπει να ανασυγκροτήσει τη στρατηγική που συνάγεται από τη φράση του Λένιν: *«Το βασικό ζήτημα κάθε επανάστασης είναι το ζήτημα της κρατικής εξουσίας»*.